

Ўзбекистон республикаси қишлоқ ва сув
хўжалиги вазирлиги

Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги илмий ишлаб
чиқариш маркази

Ўзбекистон пахтачилик илмий-тадқиқот
институтини (ЎзПИТИ)

Қурғоқчилик минтақаларда қишлоқ хўжалиги
бўйича илмий-тадқиқот ўтказиш халқаро
маркази (ИКАРДА)

**ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИДА
ПАХТАЧИЛИК ВА ҒАЛЛАЧИЛИКНИ
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИЛМИЙ
АСОСЛАРИ**

ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ МАЪРУЗАЛАРИ
АСОСИДАГИ МАҚОЛАЛАР ТУПЛАМИ

Ш.Ж.Тешаев, Б.И.Ниязалиев, М.Ф.Кадырходжаева, Х.Х.Хайтбаев. Эффективность применения фосфорно-бактериальных удобрений на основе Кызылкумских фосфоритов на хлопчатнике.	276
О.П.Дузев, Б.У.Нурабаев, Выбор типа рабочего органа культиватора для междурядной обработки хлопчатника	279
М.Назаров, Г.Мамадалиев, Н.Абдуқодирова. Ғўза фотосинтетик фаолиятига органик ўғитлар таъсири	282
А.Авлиёқулов, Х.Ибрагимов, Э.Қодиров. Ғўзанинг ўрта толали «Оқдарё-6» навини парваришлаш агротадбирлари тизими	284
Ш.Ҳ.Абдуалимов. Биостимуляторлар билан ишлов бериб чиқит экиш меъёрини камайтириш	286
А.Авлиёқулов, Ж.Йўлдошев, И.Машарипов, Б.Мухаммадиев. Ғўзанинг ўрта толали «Хоразм-127» навини парваришлаш агротадбирлари тизими	290
И.Машарипов, Ж.Юлдашев, Р.Каримов, А.Жуманиязов, Б.Мухаммадиев, Ғўзанинг петикболли «Хоразм-150» нави	293
Ш.Ч.Ботиров, М.Сандмуродова. Тошкент вилояти типик бўз тупроқларида ғўзанинг «Денов» нави сув-озик меъёрлари ва сугориш тартиби	295
М.Дадажонов. Ғўзанинг «Анджон-38» нави ва унинг агротехникаси.	297
Т.Комилов. Ғўзанинг «Анджон-35» нави.	299
А.Косимов. Янги павлар мўл ҳосил гарови.	300
И.Қобулов, Х.Эгамов ва бошқалар. «Анджон-40» ғўза навининг биологик хусусиятлари ва агротехникаси.	301
А.Хайдаров. Турли сугориш ва озиклаштириш тартибларида «Анджон-36» ғўза навининг пая тузилиши ва пахта ҳосилдорлиги.	302
А.Хайдаров, С.Юсунов. «Анджон-36» ва «Анджон-37» навлари агротехникаси.	305
О.Махмудов. Алмашлаб экишни ғўзанинг ўсиш, ривожланиши ва пахта ҳосилдорлигига таъсири	308
М.Шодманов, Ш.Асқаров. Гербицидларни кетма-кет қўллашнинг самарадорлиги	310
М.Исомиддинов, М.Назаров. Янги технологиянинг ғўза органлари алоқадорлигига таъсирини ўрганиш натижалари	312
А.С.Шамсиев, И.Ш.Ҳусанов. Ғўзани эгитлаб сугоришни тақомиллаштириш йўллари.	313
А.Шамсиев, Г.А.Безбородов, Ю.Эсанбеков. Ғўза ва кузги буғдойни сугоришнинг сув тежовчи технологияси.	315
Б.Х.Эшмуратов, Р.Ю.Алиқулов, Ж.С.Рахимов. Экономическая эффективность от возделывания хлопчатника между лесными полосами и кулисами из кукурузы	317
Б.Х.Эшмуратов, Ж.С.Рахимов, М.С.Эшмуратова. Влияния растительных кулис на ветроэрозийные процессы, микроклимат и урожай хлопчатника	319
Қ.М.Сатилов, И.Исмаилова. Хоразм воҳаси ўтлоқ-аллювиал тупроқларида «Хоразм-127», «Хоразм-150» ғўза навлари ўсиши ва ривожланишига кўчат қалинлиги, озиклаштириш, сугориш меъёрларининг таъсири.	323
Ғ.М.Сатилов, Э.И.Самандаров. Қадимдан сугорилиб келинган ўтлоқи аллювиал оазис тупроқлар шароитида янги ғўза навларининг ҳосилдорлиги.	327
А.Э.Авлиёқулов, А.А.Творогова, А.А.Янгибоев, Ш.Ч.Ботиров. Ғўзанинг ингичка толали «Термиз 31» навини парваришлаш агротадбирлари тизими	332
Ф.Шамиддинов, Ш.Абдуалимов. Ғўзанинг ўсиш, ривожланиши ва ҳосилдорлигини фаоллаштирувчи «Унум» стимуляторини қўллаш натижалари	338
Т.Я.Ражабов, Т.Т.Ражабов. Парваришлаш жараёнининг «Бухоро-7» ғўза нави ҳосилдорлигига таъсири	341
И.Қобулов, Т.Ражабов, Б.Фозилов. Ғўза навларининг парваришлаш жараёнилари ва ҳосилдорлик	345
Ф.Ҳасанова, Т.Ражабов. Азотли ўғитларни қўллаш муддатларининг плёнка остида парваришланган ғўза ҳосилдорлигига таъсири	347
С.Бахрамов. Иқлим, плёнка ва пахта ҳосилдорлиги.	350
Н.М.Ибрагимов. Имобилизационно-мобилизационные превращения азотных удобрений в староорошаемом типичном серозёме	352
Н.М.Ибрагимов, Л.А.Мирзаев, Т.Ибрагимов. Сроки внесения азота в зависимости от способов выращивания хлопчатника: статистический анализ данных	356
Г.А.Безбородов, Ю.Эсанбеков, М.Ю.Эсанбеков. Водопотребление и продуктивность кукурузы при различных способах полива	360
М.Х. Хамидов, Д.В. Назаралиев. Технология полива озимой пшеницы и хлопчатника по микророздам	363
Ш.П.Мирзаев. Сугориш усуллари ва пахта ҳосилдорлиги	366
Ш.П.Мирзаев. Сугориш технологиялари, ўғитлар самардорлиги, ғўза ва галла ҳосилдорлиги	367

Навни сувга талабчанлиги наслигини инобатга олиб, сувориш 0-1-2 пизимида ўтказилади. Ғуза ниҳоллари ёппасига гуллай бошлаганидан кейин биринчи сувиш тупроқни тула дала нам сизимигача туиштириб ёрғач тўхатиш ва тупроқ етилиши биланок культивацияни ўтказиб, токи ғужалар сув талаб қилгунга қадар шудгор ҳолда сакдан дозим.

Кейинги сувларни ниҳолларнинг талабига, ҳосил тўтлаш ва салмоғини ошириш мақсадига 2 ёки 3 марта бериллади.

Чеканка 12-14 ҳосил шох пайдо бўлганда ўтказилади.

Юқорида келтирилган агротехника қоидаларига амал қилиниб парваришланса, нав юқори сифатли, эртаги ҳосил беради.

Навнинг агробиологик хусусиятларидан келиб чиқиб, Хоразм вилоятининг Хонка туманидаги Охунбобоев (ҳозирда «Сарапоён ғуза») номли янги навлар вунини дастлабки кўпайтирувчи элита хўжалигида 2005 йилда 5,4 га уруғ кўпайтириш майдончасидан 23 тонна хом ашё ингиштириб олинди, ҳосилдорлик 47 ц/га ни ташкил қилди. Бу навни шунингдек, Янгибозор туманидаги Бобошон фермер хўжаликлар уюшмасидаги «Сирожиддин» фермер хўжалиги 85 гектар майдонга экиб, 35 центнердан ҳосил ингиштириб олди.

2003-2005 йилларда ЎзПИТИ Хоразм филиалида истиқболли Хоразм-150 ғуза навидан ўртача 36,4 ц/га ҳосил олинди.

Навни экин муддатлари синалганда хўжалик шароитидаги бир хил агротадбирлар қўлланиниб, апрель ойининг 1-ун кунлигида экилган вариантдан 35,2 ц/га, кейинги муддатда яъни тупроқнинг юқори 10 см қатламида ҳарорат 13-14 даражадан ошганда экилган вариантдан 33,1 ц/га пахта хом ашёси олинди.

Эндликда навнинг ижобий хусусиятларини янада такомиллаштириш ишлари олиб борилаётган.

УДК: 511.6.315.526

ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ ТИПИК БЎЗ ТУПРОҚЛАРИДА ҒУЗАНИНГ «ДЕНОВ» НАВИ СУВ-ОЗИҚА МЁЁРЛАРИ ВА СУҒОРИШ ТАРТИБИ

Ш.Ч.Ботиров, М.Саидмуродова,
ЎзПИТИ, Тошкент

Ўзбекистон дунёда шимолий ҳудудларда пахта етиштирадиган мамлакатлар қаторига кирганиги сабабли унда ғуза навларининг ўсиши ва ривожланиши шароити бошқа давлатлардагидан фарқ қилади. Республикамызда ғузанинг амал-сув даври ғузилади, чунки ғуза экватордан келиб чиққанлиги сабабли ушга 10-12 соатли ёруғ кун мос келади. Шу билан бирга ғузага тунги ҳарорат 26°C, кундузгиси эса 36°C бўлганда яхши ривожланади. Ҳаво ҳарорати 37°C ва ундан юқори бўлганда ўсиш ва ривожланиш секинлашади, чунки бунда борғлар, ҳосил тўтучалари тўкилиб кетиши кузатилади ҳамда физиологик, биокимёвий модала эматизирули жараёнлари ймонланади. Бу эса ўз навбатида, ҳосилдорлик пасайишига олиб келади. Шу сабабли ҳар бир ғуза навининг қисқа ва узун ёруғ қи, тунги ва кундузги ҳароратга таъсирчанлиги бўйича ўзига хос генетик ўрсаткичлари мавжуд.

Кечпишар ва ўртапишар навларнинг эртапишар навларга нисбатан ёруғлик қи давомийлигига таъсирчанлиги кучлироқ бўлиб, кечпишар ва ўртапишар навлар юқори ҳарорат ва поқулай шароитларга кўпроқ мослашгандир.

Ўсимликлардаги қусакларнинг 90%и очилиши учун самарали ҳарорат вилдиси тезпишар навлар 2020°C, ўртапишар навларга 2280°C атрофида бўлиши керак.

Вилоятларнинг тупроқ-иқлим шароитига қараб, ғуза навларини хойлаштирилишида тупроқларнинг шурлатин даражасига, стресс омилилар

(гармесса, ўрта, юқори ҳарорат), пилт ва бошқа касалликлар ва зараркунамдаларга чидаманлик дарajasи ҳам ҳисобга олинганга эътибор.

Ҳар бир мутақаддас туپроқ-иклим шароитларига қариб, ўзла шаклларида экологик шикати уларга ҳос агрофизик табиқларнинг ишлаб чиқариш, айнан бу ҳудудларда юқори ва сифатли ҳосил берадиган телишлар шакллари ажратиб олиниши ва уларни ишлаб чиқаришга тавсия этиш шакллик фанга олинга турган асосий ва шикатинини қупайташ диларб муаммоларнинг ҳисобланади. Ҳар бир ҳудуд шароитларига мос шикатини тилиш олиш, уларга мос агрофизикларни ишлаб чиқариш, шикат уруғчилигини жишиллаш ва сари уруғ табиқини муаммоларини ҳад этишга ҳам ёрдам беради.

Юқорида экир этилган муаммоларини қисман бўлиса ҳам ҳал этиш мақсадига «Девон» ўзла шикатинини сув-озик мейёрлари ва сугориш тартиби дала, ишлаб чиқариш тажрибалари жиссада ўрганилин.

Илгари тажриба тизими асосига ҲАПНТИ марказий тажриба ҳужжатини тилиш бўла туپроқларда таваққот ишлари олиб борилин (2004-2005 йил). Дала тажрибалари ва шикатларда туپроқнинг сув олиш шикатинини икки вариантга ҲДНСга шикатини 65-65-65%, 70-70-65% ҳақида маълум ўрганилини икки мейёринини -N-150, P-105, K-75 кг/га ва N-200, P-140, K-100 кг/га (соф ҳақида) берилин ҳақида ўрганилин.

Маъсум бошқариш ва охирида тажриба дилегиини агрофизикларий ва агрохимикларий ҳосиллари жишиллади. Агрофизикларий кураёткичлардан: ҳажм олиригини, чекленган дала шикатини (ҲДНС, %), туپроқнинг сув ўтказувчанлигини жишиллади. Тажриба дилегиини туپроқни экидин сугорилиб келинаётган, шикатинини ва шикат суйири чуқур (20м. дала чуқур) тилиш бўлири, маълум таркибига қира, ўрта ва оғир қуноқ.

Туپроқнинг ҳажм олиригини боқарила ҳақида қатламда ҳажмий шикатини 1,32 г/см³, 0-50, 0-100 см қатламда эса 1,39-1,42 г/см³ бўлилин. Маъсум охирида қатар орадарига берилинган шикатлар ва сугориш шикатинида ҳажм олиригини ҲДНСга шикатини 65-65-65% да ҳақида қатламда 1,34 г/см³, 0-50, 0-100 см қатламда 1,40-1,44 г/см³, 70-70-65% да ҳақида қатламда 1,36 г/см³, 0-50, 0-100 см қатламда 1,42-1,46 г/см³ шикатини 0,02-0,04 г/см³ га олирилин қулатилин.

Сув ўтказувчанлик қобилигини 6 охи дилегиини 1192,6 м³/га шикатини, маъсум охирида эса ҲДНСга шикатини 65-65-65% тартибда сугорилинганда 885,3 м³/га, ҲДНСга шикатини 70-70-65% тартибда сугорилинганда эса 862,4 м³/га шикатини тилин.

Умумий шикатини фосфор 0,17% ва калий 2,0% га тилин, 0-40 см қатламда эса шикатини маълуми 1,29%, умумий шикатини 0,09%, умумий фосфор-0,14% шикатини тилин. Юқоридаги маълумотлардан қурилин табиқлик тажриба дилегиини туپроқни экит ва шикатини билан кам дилегиини.

Сугорини табиқинини дастур ҳосилда олиб борилин. Бештилинган сугорини олиш шикатини жиссада ±0,5-1,5% фарқи билан сугорилинди. Ҳар суйири сунг 7-9 қула ўрта, қула орадари жишиллади. Барча шикатинини агрофизикларий ўз шикатини олиб борилин.

ҲДНСга шикатини 65-65-65% да берилинган сув 13-16 июнь қулаари ва шикатини сув 14-15 сентябрь қулаари берилин. Бу шикатини сугорини орадиқлари 18-21 қуладан тилин қулади. Ҳар шикатини сугоринини вақтида гектарига 810-1340 м³ сув берилинди. Маъсумий сугорини мейёри 5607 м³/га тилин қулади.

ҲДНСга шикатини 70-70-65% да берилинган сунг 10-13 июнь қулаари ва шикатини сув 19-20 сентябрь қулаи берилинди. Бу шикатини сув орадиқлари 16-19 қуладан тилин қулади. Ҳар шикатини сугоринини вақтида гектарига 710-1160 м³ сув берилинди. Маъсумий сугорини мейёри 5690 м³/га тилин қулади.

Токриба диванга фосфоран ўнгилар йиллик меъёрининг 60-70%и кузги шугор оқидан қолган 30-40%и тушганда, калий ўнгиларининг 50-60%и кузги шугор оқидан, қолгани 40-50%и июль ойида, нокли ўнгиларининг 20%и чилит оқидан оқидан, қолгани 2-4 чилитга чиқарганда, июль ойида ва тулашда берилди.

Нав ЧДНСга нисбатан 65-65-65% да сугорилганда 36,3-38,3 ц/га ҳосил берди. ЧДНСга нисбатан 70-70-65% да сугорилганда ушам 35,5-37,3 ц/га ҳосил берди.

Нав ЧДНСга нисбатан 70-70-65% режимда 65-65-65% режимини нисбатан 0,1-0,4 донга кўрак қамлиги, бир кўракдаги пахта ўтки 0,18-0,27 г, енгиллиги, шунинг ҳисобига 1,0-2,8 ц/га орашганда кам ҳосил олишгани кўрилди.

Сугорил оқидан шугор оқиданга қараб бўлакка кўрак қамлиги, ҳосил бўлиши ва олаштириш сур сарфи

Вариантлар	ЧДНСга нисбатан шугор, пасалга	Маъдан ўнгилар йиллик меъёри, ц/га			Турмуш вақти кўраги қамлиги, г, шугор туши	Кўрак дон оғли, донга	1 кўракдаги пахта ўтки, г	Пахта ўтки, ц/га (ўртача)	Маъмурий сугорил меъёри, м ² /га	Сугорилган сур сарфи, м ³ /га
		N	P	K						
1	65-65-65	190	105	75	87,2	9,5	4,55	38,3	507	156,3
2	65-65-65	190	105	75	85,9	9,8	5,08	38,3	507	166,4
3	70-70-65	200	140	100	86,8	9,5	4,41	35,5	500	160,7
4	70-70-65	200	140	100	86,9	9,4	4,90	37,3	500	152,5

Тонкалти индонга танақ б/у туриқларинда «Донот» пашни иккин индонгадан қолганга қараб, ЧДНСга нисбатан 65-65-65% режимда 4-5 марта 1-2-1, 1-3-1 схемасида сугорил ва минерал ўнгилар миқдорини N-200, P-140, K-100 кг/га (соф ҳолда) берганда иккин ҳосил олиш мумкинлиги дан тажрибларинида ўз ноботини таъди.

ЎЗДК 511.6.315.526

ЎЗЛАНИНГ «АНДИЖОН-38» НАВИ ВА УНИНГ АГРОТЕХНИКАСИ

М.Далижонов,

ЎзПНТИ Андижон филиали, Асмак ша.

Мамлакатимизда пахтачиликнинг асосий шаклидан бири тектар ҳисобидан ошпадинга ҳосил миқдорини орттириш йўли билан янги маҳсулот миқдорини қийинларинга эришишди. Бу мақсад кўни жидатдан сарқима, телишар, тилик юқори сифатда янги ўзла индонгадан қолган йўли билан жойлаш қил эдилди. Чунки, пашни иккин чиқаринга жорий эгани билан ҳеч қандай қийинча сарф-харажатега пахта ҳисобларини тектар ҳисобига 2-3 пайтирға ошириш мумкин. Шунинг учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «1999-2000 йилларда пахта индонгадан қолган ва жойлаштириш йўлини турмушдан қарорда селекция, уруқчилик навларини индонга, тили сифати юқори бўлган, телишар янги навларини жойлаш эгани ва уларни мамлакатимизнинг турли турак-иқлим шароитларига оқилана жойлаштириш йўлидан индонгадан қар тиликлага таъминланганларини ва жойлаштириш йўлидан қилиб қийилди.

Маълумки, пахта асосан тилик учун экинли. Шу билан тили чилити юқори, чилитида б/у миқдори кўни бўлган пахта навлари ортин индонгадан қийилган маҳсулга мувофиқдир.

«Андижон-38» пашни ўзПНТИ Андижон филиалида М. Далижонов ва ва билан таъминдан 156-Фх/М.Н. хАқ-4-42/х143-Л қийинларинида кам марта